

Kiadatlan daciai és istrosi éremváltozatok.

A berlini Királyi Tudományos Akadémia kiadásában „Die antiken Münzen Nord-Griechenlands“¹ címmel 1899-ben megjelent numizmatikai munka I. fél kötetéhez kiegészítésül adjuk közre az Erdélyi Nemzeti Múzeum éremtárában őrzött néhány daciai és egy istrosi római császárérem kiadatlan változatát. A nagy körültekintéssel, alaposággal és széleskörű tudással megírt munka eleddig a legalaposabban ismertette a római Dacia provincia érmeit. Szerzője Pick Behrendt, a gothai éremtár igazgatója, amint a munka bevezető soraiban ismételten hangoztatja, minden lehető elkövetett arra, hogy az összes irodalmi adatokat és minden nyilvános- és magángyűjtemény anyagát felhasználja a mű teljességének érdekében; csupán az elzárt és hozzá nem férhető gyűjtemények anyaga maradt ki természetszerűleg a munkából. Ha ezek után mégis azt látjuk, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak 1859 óta nyilvános éremtára elkerülte a szerző figyelmét, tehát egy olyan gyűjteményé, amely az egykori Dacia területén áll és ott vezető szerepet játszik, annak magyarázatául és egyszersmint a saját magunk igazolására a külfölddel szemben, amely hajlandó rólunk mihamar feltételezni a kultúra iránti érzéketlenséget, állapítsuk meg a következőket. Az itt közre adandó érmek 1899 előtt jutottak az Erdélyi Nemzeti Múzeum éremtárába, tehát Pick tudomást szerezhetett volna azokról. A mű teljességének érdeke ezt megkívánta volna. Munkájában a budapesti és nagyszombati gyűjteményekre sokszor hivatkozik s épen azért nem tartjuk valószínűnek, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum kolozsvári éremtárát egészen figyelmen kívül hagyta volna s ha munkájában mégsem szerepelnek az itt közreadott érem darabok, annak magyarázatát talán az adja, hogy 1897 folyamán halt el az érem és régiségtár addigi igazgatója dr. Finály Henrik, és ez időtől kezdve 1899-ig a mostani igazgató: dr. Pósta Béla egyetemi tanár kinevezéséig, — tehát épen nevezett munka megjelenésének idején, — az iterregnum valóban alkalmas volt arra, hogy a tudományos kutatásokat ne segítse elő.

A római Dacia provincia területén, a római hódítás megtörténtével, megszakadt az e területen eddig évszázadok óta gyakorlatban volt pénzverés szokása. A római államhatalomtól eddig független területen

---

¹ Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands unter Leitung von F. Imhoof-Blumer, herausgegeben von der kgl. Akademie der Wissenschaften. Band I. Dacien und Moesien. Bearbeitet von Behrendt Pick I. Halbband. Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer. 1899.

a különböző néptörzsek szabadon gyakorolták a pénzverés jogát, de a hódítás alkalmával konfiskálta Róma többek között ezt a jogot is, úgy azonban, hogy maga sem élt azzal húzamos időn át. Ezzel az intézkedésével e tekintetben is a nyugati provinciák közé sorolta Daciat, ellentétben a keleti görög területekkel, hol a görög városok kezében a hódítás után is meghagyta általánosságban az autonómus pénzverés jogának gyakorlását, legalább a bronz-pénzek verése terén. Dacia csak a Kr. utáni III. sz. közepe táján Philippus senior császár alatt kapott jogot a pénzverésre, miután már előbb Felső-Moesia III. Gordianus alatt első ízben élt e joggal. Dacia tehát Felső-Moesiat követte e téren, ami meglátszik az érem-typusokon is. Valamint ezeken Felső-Moesiat, úgy a daciai példányokon Daciat női alak képviseli és a symbolumok meg melléktypusok is ugyanazon eszmekörből fakadnak. A két provinciában állomásozó római legiók speciális jelvényei és vexillumok ezek, s legtöbb esetben elmaradhatatlan kísérői a női főtypusnak. Mindkét provincia érmein, a hátlapi szelvényben római számjegyekkel kiírt évszám olvasható. A daciai példányokon az évszámok I—XI-ig megszakítás nélkül folytatódnak, Philippus császártól elkezdve Gallienusig. Nem az egyes fejedelmek trónra léptétől eltelt éveket jelzik tehát e számjegyek, mint pl. az alexandriai császárkori bronz-pénzekben, hanem egy, kizárólagosan Dacia területére érvényes aera használatban létéről tanuskodnak. Ennek az aera kezdetét pedig historiai tények és az érme által szolgáltatott adatok összevetése folytán a Kr. u. 246-ik esztendő július, vagy augusztus hónapjára tehetjük, mikor Philippus császár a kárpusok ellen folytatott háboru érdekében Daciába sietett és bizonyára egyéb jelentős intézkedései során a pénzverésre is megadta a jogot.

Pick a daciai pénzek sorában 5 főtypust (A-E) és két altypust (A' és D') különböztet meg. Az itt felsorolandó érme a Pick-féle C és D főtypusokhoz csatlakoznak és pedig Philippus senior érmei a C és D főtypusokhoz, Otacilia érmei pedig a C főtypushoz. Csak az attributumok változnak itt közlendő érmeinken, azért nem tekintjük azokat mi sem külön altypusok gyanánt, bár annyi joggal, amennyivel Pick a D' typust elválasztotta a D typustól, mi is joggal tekinthetnők ezeket altypusoknak.

Az itt közlendő pénzek arról tesznek bizonyosságot, hogy vannak Pick által nem ismert esetek, mikor a daciai éremképeken az V. és XIII. legiók számát hordozó vexillumok a földbe erősítve, szabadon állanak s nem tartja azok egyikét sem a női alak se jobb se bal kezében, mert ezekben *görbe kardot és kalászt* és egy esetben *koszorut és görbe kardot* tart. A personifikáló alak attributumai között tehát a görbe kardnak állandóbb a jellege, semmint azt a Pick-féle leírásból következtethetnők, mert ott, ahol kalászt tart a kezében, ott is jelen van a

görbe kard a másik kezében, amire nevezett munka példát nem ismer. De talán arra is alkalmasak ezek a pénzdarabok, hogy ezek segítségével rámutassunk arra, hogy mindazon érmeknek, melyeknek hátlapja tipusán a nő Pick szerint nem tart kardot attributumképpen a kezében, téves a Pick szerinti leírása.

Ezek előrebocsátása után lássuk az érmek leírását:

a) *Daciai érmek:*

Philippus Senior.

PROVINCIA DACIA

1.
Bronz.
Átm. 27—28
m/m.
(Ad Pick 7.)

IMP M IVL
PHILIPPVS AVG

A császár mellképe babérkoszorúval, pánczéllal és köpennyel jobbra.

Alatt a szelvényben AN és kivehetetlen évszám. Hoszszú ruhás női alak fején phrygiai főveggel áll balra. Kissé felemelt *jobbában két búzakalászt*, — csípőjéhez szorított *baljában görbe kardot tart*. Lábánál; balfelől szembeálló sas kiterjesztett szárnyakkal, fejét a csőre közé fogott koszorúval jobbra visszafordítja; jobbfelől balra lépdelő *oroszlán*. A sas mögött az V. —, az oroszlán mögött a XIII. legió számával ellátott vexillum a földbe erősítve szabadon áll. Lásd az 1. sz. képet.

(Pick-féle C typus.)

Súly: 14.78 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 1 példány.

Bár az érem gyenge fentartású, mégis minden kétséget kizárólag megállapítható róla, hogy ez esetben a női alak egyik vexillumot se fogja, hanem egyik kezében kalászt, a másikban görbe kardot tart. Ha a gyenge reproductió miatt képünk (L. 1. sz.) nem bizonyítaná ezt a legmesszebb menően, úgy hivatkozunk Otaciliának 5. sz. alatt leírt és képben is bemutatott alábbi érmére, mely jobb fentartású tökéletes mása a leírt példánynak.

2.
Bronz.
Átm. 27
m/m.
(Ad Pick 9.)

Mint az 1. számú.

PROVINCIA DACIA

A szelvényben AN II. A szokásos sas, oroszlán, és a két vexillum között az előbbi *női alak ül* balra fordulva. *Jobbában görbe kardot, bal hóna alatt két búzakalászt tart*.

Lásd 2. sz. képet. (Pick-féle C typus.)

Súly: 16.902 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 1 példány.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Kiadatlan daciai és istrosi éremváltak az Erdélyi Nemzeti Múzeum éremtárában. 1—5. daciai érmek. 6. Istrosi érem.
Variantes inédites des monnaies de la Dacie et d'Istros au Musée Nat. de Transylvanie. No 1—5. de la Dacie 6. d'Istros.

3. Bronz. Átm. 27 m/m. (Ad Pick 27.)	Mint az 1. számú.	PROVINCIA DA CIA	A szelvényben AN .II. Mint az előbbi, csak a női alak <i>jobbában kalászkoszorut</i> (vagy lapos csészét), csípőjéhez szorított <i>baljában görbe kardot tart</i> . Lásd a 3. sz. képet. (Pick-féle C typus.)
---	-------------------	--------------------	--

Súlya: 15·04 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 1 példány.

4. Bronz. Átm. 27 m/m. (Ad Pick 14.)	Mint az 1. számú.	PROVI NCI A DACIA	A szelvényben AN .II. A szokásos női alak <i>balra ül</i> , de hiányzik mellőle a sas és oroslán. <i>Jobbjában két búzakalászt</i> , felső combjához szorított <i>baljában görbe kardot tart</i> . Előtte az V-ik, mögötte a XIII. legió számával ellátott vexillum. Annak rúdján sasfej, ezen oroslánfej. Lásd a 4. sz. képet. (Pick-féle C typus.)
---	-------------------	-------------------------	---

Súlya: 15·435 gr., 14·29 gr., 15·83 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 3. példány.

O t a c i l i a.

5. Bronz. Átm. 29 m/m. (Ad Pick 20.)	MARCIA OTACI LIA SEVERA AVG A császárné mell- kéje jobbra.	PROVINCIA DAC IA	A szelvényben AN II. A szokásos női alak, mint az 1. számúnál sas, oroslán és vexillumok között <i>áll</i> balra. <i>Jobbjában két búzakalászt</i> , — csípőjéhez szorított <i>baljában görbe kardot tart</i> . Lásd 5. sz. képet. (Pick-féle B typus.)
---	---	--------------------	--

Súlya: 14·490 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 1 példány.

Bár az érem egészben véve nagyon jó fentartású, a szelvényben levő évszám első látásra még sem vehető tisztán ki, ami onnan származik, hogy az N betű középső ferde tagja sem alant, sem fent, nem érinti a betű függőleges lábait. Ennek tekintetbe vételével a figyelmes szemlélet mindenkit meggyőzhet arról, hogy érmünk a daciai aera II-ik esztendejéből származik.

6. Bronz. Átm. 27 m/m. (Ad Pick 22.)	MARCIA OTACI- LIA SEVERA AVG A császárné mell- kéje jobbra.	PROVINCIA DA CIA	A szelvényben AN II Mint az előbbi, csak a női alak <i>ül balra</i> . <i>Jobbjában két búzakalászt</i> , <i>baljában görbe kardot tart</i> . (Pick-féle C typus.)
---	--	--------------------	--

Súlya: 11·710 gr. Erd. Nem. Múz.-ban 1 példány.

Az érem gyenge fentartású, de az attributumok tisztán kivehetők, valamint az évszám is.

Ugyanazon attributumoknak ugyanazon dispositiojával találkozunk tehát az 1., 4., 5. és 6. szám alatt *leirt* érmeiken, csakhogy amíg a 4 és 6 sz. a. érmeknél a nő ül, addig az 1. és 5. sz. alattiaknál a nő áll. Az általunk itt hangsúlyozandó lényeg azonban mind a négy esetben egy, nevezetesen, *ahol kalászt tart a nő egyik kezében, ott a másik kezében görbe kardot tart és nem a XIII. számmal ellátott vexillumot fogja.* Hasonlóképen van ez a 2. és 3. sz. a. érmeknél is.

Pick is ismer olyan érmeket, melyeken a női alak jobbában ágat, vagy koszorút (esetleg lapos csészét tart.) [Phil. seniornál 1., 12., 14., Otacilianál 22., 24. sz.] de képben csak egy érem hátlapját mutatja be Otaciliától az I. tábla 1. sz. alatt. Hasonlítsuk össze ezt az érmeképet az itt bemutatott 1., 4. és 5. számú érmeképekkel. Vajon nem úgy találjuk-e, hogy a Pick által képben is adott érmen ugyanazon attributumokkal rendelkezik a női alak, mint az általunk közölt példányokon, vagyis hogy azon is ott van a görbe kard a női alak bal kezében épen úgy, mint 1., 3., 4. és 5. számú érmeképeinken. Téves tehát Picknél ez éremtípus leírása. De ha ez megtörténhetett az illusztrált darabbal, mennyivel nagyobb a lehetőség arra, hogy a többi, hasonlóan kalászt, vagy koszorút tartó érmeképek leírása is téves.

Még csak arra hívjuk itt fel a figyelmet, hogy a közölt 6 érem közül 5 éremről kétséget kizárólag megállapítható, hogy a daciai aera 2-ik esztendejében bocsátottak ki. Csupán az 1. sz. alatti kopott darab kibocsátási évét nem tudjuk. Itt azonban segít Otacilianak 5 sz. alatti érme, melynek szelvény irata, amint láttuk, nagy valószínűséggel: AN II. A két érmekép tüzetesebb vizsgálata arról győz meg ugyanis, hogy az érmeképek a legapróbb vonásig mindenben tökéletesen egyeznek egymással. A betűk formája, egymástól való távolsága, a körirat tagozása, a női alak testtartása, kézmozdulata, a körirathoz, az állatokhoz, és a vexillumokhoz való viszonylagos helyezete és még a szelvényben levő évszám elmosódottsága is tökéletes egyezést mutat a két érmekép között, amit csak azáltal magyarázhatunk meg, hogy egyugyanazon éremtővel verték Philippus és Otacilia e pénzdarabjait. Ebből azonban az is következik, hogy ugyanazon műhelyben (officina) és egy esztendőben, vagyis a daciai aera II-ik esztendejében verték mindkét érmet.

Hasonló típusú érmeiket Pick is csak a II-ik esztendőből ismer. Nincs tehát semmi okunk feltenni azt, hogy más esztendőben is bocsátottak ki mindkét kezében attributumot tartó női alakos típusú érmeiket Dacia részére, de ebben az esztendőben annál többet, amint a fent közölt érmek igazolják.

b) Istrosi érem.

Nevezett munka kiegészítésére közöljük még Alexander római császár istrosi (Moesia inferior) ötös bronzdrachmáját. Az Al-Duna melléki tartományokban t. i. a császárok idejében a bronz pénzegységet — nevezzük bronz drachmanak, — az egység többszöröseiben is kiveték, mint két-, három-, négy-, négy és fél-, és öt bronz drachmás darabokat, melyeknek érték-jelölésére a görög αβ öt első betűjét használták. [A. B. Γ. Δ. E.] Bár a rendszer tökéletes ismeretétől még távol állunk, de bizonyos, hogy az αβ egymás után következő betűi, ha nem is szabályosan, de határozottan növekvő súlyú bronz- érmeiken fordulnak elő. Érmünk E értékjegyet visel, azért nevezzük ötdrachmás darabnak

Pick Alexander császár összes istrosi vereteit a hátlapi typus szerint négy csoportba osztja. Az első csoportnál lovon ülő szakállas istenség a hátlapi typus, a másodiknál Kybele, a harmadiknál Nemesis, a negyediknél Apollon. Az erdélyi Nemzeti Múzeum éremtárában levő egyik bronzérmen azonban Tyche alakját látjuk a hátlapon. Más császárok istrosi érmein gyakran találkozunk Tyche alakjával, (Pick: 487, 505, 513, 521, 522, 528,) de Alexander Severos érmein eddig ismeretlen jelenség.

Itt adjuk az érem leírását,

	AVT K M AVR CEB	ICT PI HNΩN.
	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ	Tyche, fején kalathossal áll balra,
7. Bronz. Átm. 29. m/m.	A császár babérkoszorus mellképe paludamentummal és köpennyel jobbra. Az érem közepén, az arcon kis mélyített pont.	jobbában kormányrudat, baljában bőségszarut tart. A jobb mezőben az értékjelző E betű. Lásd 6. számú képet.

Súlya: 18.010 gr. Erd. Nemz. Múz.-ban 1 példány.

dr. Kovács István.